

Com arreu d'Europa, a les nostres terres la cacera de bruixes va ser un fenomen modern. La persecució va prendre un caire especialment dramàtic al Principat de Catalunya entre els anys 1618 i 1622, quan van ser penjades prop de quatre-centes dones.

La cacera de bruixes va ser als Països Catalans un aspecte essencialment modern, com va succeir a tot el continent europeu. La persecució va tenir un caire molt dramàtic a Catalunya entre els anys 1618 i 1622, quan van ser penjades a la forca prop de quatre-centes dones.

La cacera de bruixes obeeix, fonamentalment, a un canvi conceptual produït en els darrers segles medievals. Fins aleshores, la bruixeria, o més exactament la fetilleria, era percebuda com un fenomen individual, urbà, no només femení i essencialment pràctic. Ens referim a la creença popular en una saviesa màgica i sovint malvolent, basada en conjurs, supersticions i sortilegis amatoris o curatius. És, però, a la fi de l'edat mitjana quan pren cos una nova concepció de la bruixeria: la que la identifica amb una secta universal, presidida pel dimoni, que conspira contra la cristiandat. La nova bruixeria, que es nodreix bàsicament de dones, disposa d'una litúrgia col·lectiva, organitza grans aplecs i executa de-

la Vall d'Àneu, al Pallars Sobirà, inclou una referència explícita a les bruixes que es troben de nit, adoren el diable i cometen "crims molt enormes envers Déu i la dita vall", en especial infanticidis. D'altra banda, el poeta Jaume Roig (vegeu el requadre de la pàgina 58) descriu els aplecs de bruixes i afirma que "moltes" han estat executades a Catalunya.

Tanmateix, la percepció social de la bruixeria no varià de manera significativa al llarg dels segles XV i XVI. Hi contribuï amb força l'actitud escèptica de la Inquisició, que monopolitzava els processos per superstició, i que tendí a considerar que tot plegat no eren més que al·lucinacions de les encausades, o supersticions populars. En definitiva, uns temes que més valia arraconar.

Les xifres són prou eloqüents. Com ha assenyalat Ricardo García Cárcel, el Tribunal de la Inquisició de València tot just va obrir 15 processos per fetilleria entre 1478 i 1530 (d'un total de 2.354); la xifra s'eleva a 67 per al període 1530-1609. El Tribunal de Mallorca, estudiat

La persecució de la bruixeria en terres catalanes

Text
d'Agustí Alcoberro.

lictos sistemàtics contra les collites, el bestiar i les persones. És, doncs, un perill de grans dimensions, davant el qual cal actuar de manera dràstica i contundent. Així, com ha assenyalat Gustav Henningsen, els processos es generalitzaren arreu de l'Europa Occidental quan aquesta nova percepció de la bruixeria va haver quallat en les classes populars, aproximadament vers 1610.

Els precedents. Ja al segle XV tenim als Països Catalans dos importants testimonis d'aquesta nova mentalitat. D'una banda, el 1424, el llibre d'ordinacions de

per Mateu Colom, va incoar quatre processos per superstició –delicte que incloïa moltes pràctiques més a banda de la bruixeria– entre 1535 i 1578 (d'un total de 126). Tres dels processats van ser absolts –una proporció inimaginable en qualsevol altra presumpció de delicte. El Tribunal de Barcelona va processar per superstició només trenta persones tot al llarg del segle XVI, la meitat dones.

Anys de repressió. Vers 1575 es comença a albirar un canvi d'actitud definitiu, si més no a Catalunya. La nova conceptualització de la bruixeria esdevé

Les bruixes, segons Jaume Roig

El poeta valencià Jaume Roig (mort el 1478) ens ha deixat una curiosa descripció de la bruixeria a l'obra *Espill o llibre de les dones*, escrita vers 1460. El passatge correspon al llibre tercer, en què l'autor posa en boca de Salomó un furibund discurs de contingut mi-

sofocles, sentenciades ab bons processos per tals excessos, en Catalunya. Tal fet si's llunya de veritat ja's declarat en lo Decret; allà't remet. Fet és mirable; lo gran diable qui les guanyà hi té la mà. Ell les engana e les profana fins que són preses, en càrrec meses a mal llur grat; la llibertat com l'han perduda, pus no'ls ajuda ni'ls val pus l'art; d'elles ja fart, quant són al foc ell se'n trau joc e se'n fa trufa, al foc les bufa; mes les damnades són inclinades naturalment, més follament, ser fetilleres e sortillers, conjuradores, invocadores e adivines.

Ab cert greix fus,
com diu la gent, se fan ungüent
e bruixes tornen; en la nit borgen,
moltes s'apleguen, de Déu reneguen,
un boc adoren totes honoren
la llur caverna qui's diu Biterna,
mengen e beven; après se lleven,
per l'aire volen, entren on volen
sens obrir portes. Moltes n'han mortes,

predominant, i els tribunals civils comencen a actuar. En tenim constància a través de la documentació inquisitorial. Així, sabem que aquell any van ser executades tres dones de les Escaldes d'Andorra; una quarta encausada va poder eludir la mort en ser evocat el seu cas per la Inquisició, que la va alliberar. També aquell any la Inquisició es féu amb un procés iniciat pel batlle de Tornafort (Pallars Sobirà) contra dues germanes; l'una va ser absolta i l'altra condemnada a passar un any a l'hospital, a causa de les seves fantasies.

A la ratlla del 1600, les cròniques ja reprodueixen tots els tòpics de la nova bruixeria, acompanyats també d'una geografia precisa. Així, l'historiador Jeroni Pujades descriu a la *Crònica Universal del Principat de Catalunya* (impresa el 1609) un llac del Montseny on s'apleguen les bruixes i bruixots "vehient los vehins visiblement los balls y danças y sentint los crits [...] Diu-se que si en aquella aygua se llancen alguns bastons en forma de creu, se mou un bulliment de ella tan gran que no cessa fins que aquella creu és fora de l'aygua".

La repressió s'inicià vers 1616. Hi representa un paper clau un personatge sòrdid, anomenat Cosme Soler, àlies Tarragó. Es tracta d'un endevinaire o salu-

dador, és a dir, algú que afirmava poder identificar les bruixes. El procediment seguit consistia a aplicar-los aigua beneïda a l'esquena o en alguna altra part del cos, cosa que permetia descobrir el senyal del diable. Tarragó actuà en diverses localitats d'Aragó, Urgell i les Garrigues, tot encetant processos en què moriren, si més no, set dones. Detingut per la Inquisició el maig de 1617, va ser deixat anar al cap de pocs dies, amb el compromís que no continuaria la seva tasca. No va ser així, com veurem.

Els anys 1618-1622 assenyalen el punt culminant de la repressió. A la comarca d'Osona van ser penjades més de trenta suposades bruixes; tan sols a Viladrau, un poble que aleshores devia tenir prop de vuitanta cases, en van ser executades catorze. Al Vallès, més de vint. Al Rosselló, com a mínim, catorze. La geografia de les comarques on coneixem processos judicials contra bruixes s'estén també pel Penedès, l'Anoia, el Bages, el Berguedà, el Ripollès i la Garrotxa. Parlem de casos en què hi ha documentació judicial. Però no hem d'oblidar que, pel caràcter local dels tribunals, és probable que una gran part de la documentació s'hagi perdut per sempre. La geografia dels processos judicials no abasta, doncs, la geografia total de la repressió.

A fi de l'edat mitjana pren cos la concepció que identifica la bruixeria amb una secta universal presidida pel dimoni.

Els anys 1618-1622 assenyalen el punt culminant de repressió. A Osona van ser penjades més de trenta suposades bruixes. Tan sols a Viladrau, un poble que aleshores devia tenir prop de vuitanta cases, en van ser executades catorze.

El període, d'altra banda, coincideix també amb l'augment dels processos de bruixeria per part del Tribunal de la Inquisició de Barcelona. Entre 1600 i 1635 la Inquisició va jutjar 26 persones per aquest motiu –mentre que en el període 1635-1700 tan sols en va encausar 10. Però, en aquell context, el recurs al tribunal inquisitorial va ser sovint una tàctica esgrimida per les defenses per evitar la severitat de les condemnes dels tribunals locals. La majoria d'encausades per la Inquisició van ser absoltes o condemnades a penes lleus. A tall d'exemple, l'única supervivent de la cacera de bruixes a Caldes de Montbui (Vallès Occidental) va ser Eulàlia Ursula, que va aconseguir que el seu cas fos assumit per la Inquisició, ja que els advocats van al·legar que era acusada d'apostasia. El tribunal l'absolgué.

La repressió va ser també condemnada per diverses autoritats eclesiàstiques, com el bisbe de Solsona, l'aragonès fra Juan Álvaro, o el provincial dels jesuïtes de la Corona d'Aragó, Pere Gil.

Tot i el seu caràcter generalitzat –o precisament per aquest motiu–, la cacera de bruixes s'aturà en sec el 1622 quan, com ha assenyalat Víctor Ferro, l'Audiència Reial va decretar l'evocació general de totes les causes, cosa que significà, a la pràctica, el seu tancament definitiu. La Inquisició es pronuncià solemnement, el 1624, contra la veracitat de les malifetes atribuïdes a les bruixes. Sabem de processos posteriors –com l'incoat el 1643 a trenta-dues dones del Capcir, estudiat per Núria Sales–, però cal remarcar-ne el caràcter perifèric i la resolució positiva.

Els processos. Les víctimes. Tots els processos mostren una unanimitat sospitosa en descriure els delictes de les víctimes. Les suposades bruixes acaben realitzant llarguíssimes declaracions, sovint després de tortures, on expliquen una història similar: el pacte amb el diable i l'apostasia de Déu; la trobada col·lectiva en aplecs on s'adora el dimoni i aquest practica el coit anal amb tots els assistents; el vol col·lectiu, després d'haver-se untat amb un unguent; i la comissió de malifetes, en especial la destrucció de collites mitjançant la provocació de pedregades o de boires espes-

ses, i la mort de bestiar i de nens i vells.

Els judicis es realitzaren sense les mínimes garanties processals. La tortura va ser una pràctica freqüent. Però, en molts casos, no mancaren els testimonis disposats a explicar les pràctiques estranyes o heterodoxes de les encausades –bé per motius de revenja personal, bé per l'extensió d'una autèntica bruixomania, o actitud col·lectiva de pànic. Els endevinaires o saludadors també van representar un paper clau en la identificació de les víctimes i en l'extensió del terror en moltes viles i pobles. Tarragó, a qui ja ens hem referit, va participar en diversos processos a Anoia i al Bages. El sallentí Joan Font va fer un paper clau en els processos del Vallès, i Llorenç Calmell, de la vila de Besalú, va iniciar la repressió al Rosselló. Tots ells cobraven honoraris elevats.

Les víctimes van ser molt majoritàriament dones de condició social humil, sovint analfabetes, i d'edats avançades. En molts casos eren dones soles, especialment vídues. Sovintejaren també les immigrants franceses, o gavatxes, i les vídues de francesos –que, com a immigrants recents, constituïen la baula més baixa de l'escalafó social. De vegades, es tracta de gent a qui s'atribuïen poders sobrenaturals, o bé també personatges deformes. Alguns bruixots destaquen per tocar el flabiol i el tamborí, o bé perquè tenen alguna deformitat –geperuts, coixos o simplement gent que feia pudor.

La persecució de les bruixes no admet una explicació unicausal. N'ha estat remarcada la relació amb l'ambient d'intolerància que s'apoderà de les societats europees amb la definitiva consolidació de la Reforma i de la Contrareforma, en les seves àrees específiques. També ha estat relacionada amb el context de crisi del segle XVII, amb l'inici de la qual ve a coincidir cronològicament. Sabem, per exemple, que la repressió es donà en uns anys de greus maltempsades a Catalunya: els aiguats de 1612 i 1620-21; les gelades de l'hivern de 1615-16, que van fer malbé una bona part de la collita; i, sobretot, les gravíssimes inundacions de 1617, l'any del diluvi segons algunes cròniques, quan les rierades es van endur ponts de pedra en viles, i van anar acompanyades de fortes pedregades locals.